

УДК 321.01 "18"(477) (092)

УКРАЇНСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ В НАУКОВО- ТЕОРЕТИЧНІЙ СПАДЩИНІ ЮЛІАНА БАЧИНСЬКОГО

Анатолій Яртись

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська 1, м. Львів 79000, Україна, тел. (0322) 96-41-47*

У статті аналізуються соціальні та політичні погляди Юліана Бачинського та його особистий внесок у формування української національної ідеї. Спадщина Бачинського є актуальною в сучасний період. Вона є основою відродження національної державної незалежності.

Ключові слова: національна ідея, наукова спадщина, державна незалежність, нація, національне відродження.

Юліан Олександрович Бачинський належить до славної когорти визначних борців за соборну Українську державу. Його ім'я стоїть поруч з іменами М.Драгоманова, І.Франка, М.Павлика, М.Грушевського, Є.Петрушевича, Є.Коновальця та інших визначних діячів української культури, які зробили вагомий внесок у національно-культурне відродження українського народу, були провісниками української національної ідеї, борцями за незалежну Українську державу.

Формування суспільно-політичних поглядів Ю.Бачинського відбувалося в другій половині 80-х – на початку 90-х років XIX ст. На той час у свідомості різних прошарків галицького суспільства вкорінилася ідея української національної і територіальної окремішності, значного поширення набули соціалістичні ідеї. У зрілому віці, в 1917-1921 рр. Ю.Бачинський пережив радість особистої приналежності до відбудови омріяної і вистражданої ним Української держави, а також біль і смуток від її чергового знищення. Однак він не занепав духом, наполегливо шукав інших шляхів її нового воскресіння.

Наукова спадщина Ю.Бачинського, в центрі уваги якої перебуває його праця "Україна ітредента", є однією із тих цеглинок, які повинні бути покладені в основу державотворчості України, творчо використані на шляху розбудови суверенної Української держави в сучасних умовах. Актуальність досліджуваної проблеми зумовлена ще й тим, що в радянській історіографії ім'я Ю.Бачинського тривалий час замовчувалось або згадувалось лише із заборонно-негативним штампом як одного з ідеологів українського буржуазного націоналізму [3; с.1].

Ю.О.Бачинський, один із перших українських мислителів, сформулював ідею державної незалежності України в умовах Галичини, яка перебувала у складі Австро-Угорської імперії. Навчаючись на юридичному факультеті Львівського університету, він опублікував свою знамениту працю "Україна ітредента", в якій вперше у новітній історії політичної думки України обґрунтував ідею створення самостійної Української соборної держави. На основі глибокого аналізу тенденцій економічного і

господарського розвитку України дослідник прийшов до висновку: "Україна для себе! От її клич. Вільна, велика, незалежна, політично самостійна Україна – одна нероздільна від Сяну до Кавказу! – От її стяг!" [1; с.97]. Ці слова можна поставити епіграфом до книги Ю.Бачинського "Україна ітредента", в якій з позицій модерної доктрини масштабно і відверто була обгрунтована необхідність створення Української незалежної держави.

Вихід у світ книги Ю.Бачинського викликав широкий резонанс у суспільно-політичних колах Галичини. В періодичній пресі з'явилося чимало відгуків і рецензій, автори яких неоднозначно оцінювали працю "Україна ітредента". До першої групи рецензентів слід віднести тих авторів, які незаперечно вітали марксистську методологію автора. Сюди можна віднести найближче політичне оточення Ю.Бачинського, зокрема членів групи молодих радикалів (М.Ганкевич, С.Вітик, Р.Яросевич).

До другої групи рецензентів входили такі авторитети політичної думки, як М.Драгоманов, І.Франко, М.Павлик, М.Лозинський. Ведучи полеміку з ними, Ю.Бачинський розкрив генезу своїх політичних поглядів, методи використання марксистської методології у праці "Україна ітредента". Як слушно зауважив І.Бегей, Ю.Бачинський підходив до використання марксистської методології вибірково і осмислено, брав у неї лише те, що, на його думку, можна було пересадити на український ґрунт і з допомогою чого вибудувати Українську державу" [4; с.7].

Найґрунтовнішою була рецензія І.Франка, яку він опублікував на сторінках часопису "Життя і слово". Великий Каменярь відзначив, що праця Ю.Бачинського "написана з беззаперечним талантом і свідчить про те, що автор чимало думав, хоча думання його більше абстрактно-логічне, між еволюційно-історичне" [10; с.481]. Висловлюючи критичні зауваження, І.Франко високо оцінив працю молодого автора, яка "займає видне місце" у свідомості українців.

Ю.Бачинський, на противагу австромарксизму, вперше у своїй праці "Україна ітредента" поєднав соціалістичну та самостійницьку ідеї. Він наголошував на тому, що здійснення усіх "соціалістичних ідеалів уважає за можливе через попереднє виборення політичної самостійності українського народу" [4; с.8]. Вище наведені матеріали дають підстави твердити, що Ю.Бачинський був одним із ідеологів марксизму і засновником австромарксизму.

Третя група критиків методології Ю.Бачинського, якої він дотримувався при написанні праці "Україна ітредента", є найчисельнішою і найрізноманітнішою за своїм складом. Започаткував її у 1896 році М.Кордуба та В.Дорошенко. Зокрема, В.Дорошенко наголошував на тому, що висновок Ю.Бачинського щодо "самостійности України" робить його брошуру "історичною в українській політичній літературі" [5; с.ХХ]. Цей висновок підтверджується розвитком українського політичного життя кінця ХІХ – перших десятиліть ХХ ст. В грудні 1895 р. на ІV з'їзді Української радикальної партії під впливом твору Ю.Бачинського "Україна ітредента" в її програму було внесено положення про автономний статус українських земель у складі Австро-Угорської імперії, а також про державну самостійність України.

У 1900 р. на великій Україні виходить праця одного з ідеологів українського націоналізму М.Міхновського "Самостійна Україна", в якій він обґрунтовує незалежність України не з економічних, як Ю.Бачинський, а з національно-історичних позицій: "Одна, єдина, нероздільна, вільна самостійна Україна від Карпат до Кавказу !.. Україна для українців!" [8; с.134]. Микола Міхновський формулює завдання розбудови незалежної національної української держави як гаранта

збереження та розвитку нації і гаранта дотримання прав людини. Український мислитель приходять до висновку: “Державна самостійність є головною умовою існування нації, а державна незалежність є національним ідеалом у сфері міжнаціональних відносин” [9; с.36].

Співставляючи ідеї про незалежну Українську державу, які прозвучали у творах двох титанів суспільно-політичної думки в Україні Ю.Бачинського і М.Міхновського, не будемо вдаватися до пошуку якогось взаємовпливу. Одночасно зауважимо, що “Україна ітредента” була написана раніше від “Самостійної України” і в ній виразно прозвучали “думки про будучність української нації”. Аналогічні думки пронизують і його подальші твори: “Поділ Галичини” (1897 р.), “Гльосси” (1909 р.), “Взаємні відносини соціал-демократичних партій, української і польської в Східній Галичині” (1910 р.), “Зразок публіцистичної несовісности” (1912 р.).

Ю.Бачинський впродовж свого політичного життя свідомо боровся проти асиміляції українців іншими націями, відстоював їхнє право на політичне самовизначення. На протигагу марксизму йому вдалося довести, що політична самостійність України є незаперечною істиною її економічного і культурного розвитку: “єдності економічній мусить відповідати єдність політична” [1; с.146]. Ці слова переконливо свідчать про чітку позицію Ю.Бачинського стосовно права українського народу на самовизначення.

Наприкінці XIX – початку XX ст. самостійницькі погляди щодо державного устрою України поділяли лише поодинокі політичні діячі і мислителі. Серед них М.Міхновський – один із лідерів Революційної української партії (РУП). У своїй праці “Самостійна Україна” він писав: “Тільки держава одноплемінного національного змісту може дати своїм членам нічим не обмежену змогу всестороннього розвитку духовного і осягнення найліпшого матеріального гаразду” [9; с.36].

Таким чином, Ю.Бачинський і М.Міхновський прийшли до єдиного висновку щодо незалежності Української держави, але з різних вихідних методологій – економічної та історико-правничої. На сторінках більшості своїх праць, зокрема таких як “Україна ітредента”, “Поділ Галичини”, “Большевицька революція і українці” Ю.Бачинський розглядає державу як продукт соціально-економічного розвитку суспільства, представника інтересів панівних класів. Отже український мислитель піднімається до розуміння “співвідношення національно-державницького й економічного інтересу українського народу” [4; с.40].

В науково-теоретичній спадщині Ю.Бачинського провідне місце посідає українська національна ідея, обґрунтування ним необхідності та неминучості відродження соборної Української держави. Ці питання з особливою чіткістю були доставлені в його програмній праці “Україна ітредента”. Лідер молодих радикалів вперше в історії української суспільно-політичної думки чітко поставив на порядок денний “справу будучності української нації”. З допомогою економічних чинників Ю.Бачинський науково обґрунтував необхідність відновлення державності українців на всіх її етнічних територіях.

Досягнення цієї мети можливе лише при наявності відповідних умов, провідне місце серед яких посідає проблема становлення провідної верстви. На думку Ю.Бачинського, такою верствою мала стати перетворена національна буржуазія. Вона повинна бути економічно зацікавленою у міцності своєї нації, оскільки це забезпечувало їй “сильнішу позицію перед чужими капіталістами на світовому ринку”. На основі цього український мислитель приходять до висновку: “буржуазія,

національна ідея і національна держава – се вплив економічної еволюції, дитина капіталістичної продукції” [1; с.71]. Цей висновок Ю.Бачинський ілюструє прикладами з історії буржуазних держав в Іспанії, США, Франції, Німеччині, Італії, Швейцарії, Норвегії, Швеції. Він прагне довести, що рівень національно-державницької свідомості того чи іншого народу залежить від рівня його економічного розвитку.

Початок процесу українського державотворення в Австрії Ю.Бачинський пов’язував із зміцненням становища слов’янської буржуазії в імперії, її успішною боротьбою з австро-німецькими капіталістами. Ця боротьба з мовної стадії досить швидко переросла в економічну і набула політичного змісту. Український мислитель був переконаним прихильником і пропагандистом автономізації Австро-Угорщини за національним принципом. Він вважав, що “національно-політичні змагання української суспільності в Галичині повинні перерости в етнографічно-язикової, в стадію висшу – політичну” [1; с.48]. Ю.Бачинський висловив цікаву думку про те, що “єдності економічній мусить відповісти єдність політична” [1; с.146]. Такий підхід до розуміння проблем українського державотворення свідчить про масштабний, загальноукраїнський характер мислення Ю.Бачинського, його прагнення до об’єднання всіх українців у боротьбі за власну спільну державу.

Умови відродження української держави на теренах Російської імперії були значно складнішими ніж в Австро-Угорщині. Ю.Бачинський пояснював це формою правління, нижчим рівнем капіталістичних відносин у Росії порівняно з Австро-Угорською монархією. Однак він був упевнений, що за економічною, політичною та культурною європеїзацією і конститутизацією Росії настане час національного самовизначення. Ю.Бачинський був переконаний, що саме економічні інтереси російської України висунуть “на порядок денний національне і державне українське питання” [1; с.87].

Ю.Бачинський був одним із перших українських політиків, які усвідомлювали згубність боротьби з російським абсолютизмом для перемоги української справи у перспективі. Він був переконаний, що наслідком такої однобічної позанаціональної політичної діяльності буде непідготовленість широких народних мас до розбудови власної Української держави. Прогнози Ю.Бачинського повністю підтвердилися подіями 1917-1921 років. Український мислитель ще в 1895 році наголошував, що “попри боротьбу з російським абсолютизмом, потрібно вже тепер ширити серед української суспільності Росії думки “про політичну самостійність України” [1; с.162].

Згодом Ю.Бачинський змушений був з болем констатувати: “Наддніпрянська суспільність не жила до революції думкою української державности, ся думка була їй чужою” [4; с.27]. Лише з приходом до влади більшовиків, Центральна Рада здійснила крок до повної незалежності України. Третім Універсалом від 20 листопада 1917 р. вона проголосила Українську Народну Республіку. Однак це державне утворення проіснувало не довго. Падіння “Соборної Української Народної Республіки” Ю.Бачинський вважав логічним і пояснював, насамперед, несприятливою для державотворення соціально-економічною структурою українського населення по обидва боки Збруча.

Ю.Бачинський впродовж усього свідомого життя дотримувався твердої самостійницької державницької позиції. Одночасно він не виключав у майбутньому входження України у федеративно-конфедеративний союз. Це станеться після того, як на певному етапі розвитку суспільства власна держава повністю виконає

поставлене перед нею завдання – найкраще забезпечить потреби “національно-свідомого народу”. До такого союзу Україна, на думку Ю.Бачинського, повинна дозріти як “вповні самостійний і власновільний член ... в теперішній Радянській Українській Республіці..., інакше залишиться надалі... рабом Москви” [2; с.50, 53].

Наведене висловлювання свідчить про те, що Ю.Бачинський ніби підтримував ідеї М.Драгоманова про створення всесвітньої федерації. Однак, на відміну від останнього, він вважав, що до європейської федерації Україна повинна прийти через створення й утвердження своєї власної національної держави.

На основі аналізу багатогранної науково-теоретичної та суспільно-політичної діяльності Ю.Бачинського автор прийшов до наступних висновків:

1. Український народ належить до тих народів Центральної та Східної Європи, які впродовж XIX ст. змагалися за своє національне відродження, кінцевою метою якого є пробудження національної самосвідомості українців та проголошення соборної Української держави. Характерною особливістю національно-культурного відродження як на Сході України, так і в Галичині є те, що його розвиток припадає на період модерну (1890-1914 рр.). Ідейним провідником національного відродження у цей час виступають політичні партії, у програмних документах яких чітко прозвучала українська національна ідея – боротьба за незалежну Українську державу. В 1900 р. М.Міхновський опублікував у Львові свою працю “Самостійна Україна”, в якій проголошував: “Державна самостійність є головною умовою існування націй, а державна незалежність є національним ідеалом у сфері міжнаціональних відносин” [6; с.35].

2. У національно-культурне відродження Галичини кінця XIX – початку XX ст. вагомий внесок зробив Юліан Олександрович Бачинський, який вперше у новітній історії України висунув і обґрунтував ідею створення самостійної соборної Української Держави. Праця Ю.Бачинського “Україна irredenta” увічнила його ім'я в історії української суспільно-політичної думки.

3. В науково-теоретичній спадщині Ю.Бачинського провідне місце займає обґрунтування сутності української національної ідеї, висвітлення проблем українського державотворення. Він один із перших серед українських мислителів застосував економічний детермінізм для пояснення суспільних явищ, виникнення та розвитку держави і права, використав його для обґрунтування необхідності відродження соборної Української держави на етнічних українських землях. Але на відміну від прихильників ортодоксального марксистського вчення він не розділяв національного і соціального питань. Більше того, соціальне питання використав для розв'язання національного питання, насамперед українського.

4. Ю.Бачинський один із перших мислителів в історії української суспільно-політичної думки, став розобляти самостійницьку науково обґрунтовану концепцію українського державотворення, викладену в його праці “Україна irredenta” (1895 р.). Аналогічну концепцію розробив наддніпрянський українець у праці “Самостійна Україна” (1900 р.) М.Міхновський. Обидва автори прийшли до одного висновку про незалежність України, але з різних вихідних позицій. Ю.Бачинський використав економічні аргументи на основі марксистської термінології, а М.Міхновський послуговувався історично-правовою аргументацією.

В обґрунтуванні необхідності утворення Української національної держави Ю.Бачинський виходив з того, що “гнет і визиск економічний слабшої нації сильнішою, повів за собою гнет і визиск національний, а одночасно і гнет

політичний" [4; с.60]. Визволення від цього гніту могла би здійснити національна буржуазія, яку Ю.Бачинський вважав головним чинником на шляху становлення національної економіки і держави. В цьому питанні український мислитель розходився з представниками ортодоксального марксизму, на думку яких авангардом національно-визвольних рухів у кризових ситуаціях виступав пролетаріат.

У науково-теоретичній спадщині Ю.Бачинського чітко простежується думка про шляхи відтворення соборної Української держави. Першим етапом на цьому шляху мав бути поділ Галичини у складі Австро-Угорщини на польську та українську з наступним об'єднанням усіх підавстрійських українських територій в один автономний національний край. Одночасно Ю.Бачинський прагнув поширити національно-визвольні ідеї з Галичини на Велику Україну.

Втрата Україною своєї державності після поразки національно-визвольних змагань 1917-1921 років призвела до чергового поділу її земель сусідніми державами. В цих умовах Ю.Бачинський закликав західних українців тягнутися по той бік Збруча, де живе "головний пень українського народу", від якого залежить доля Української держави. Більшовицько-радянська влада в Україні, на думку Ю.Бачинського, повинна була стати перехідним етапом на шляху побудови Української держави.

5. Ю.О.Бачинський був великим патріотом України. Все своє свідоме життя присвятив служінню інтересам українського народу, мріяв про той час, коли Україна стане вільною і незалежною, демократичною державою світу. Мрії та сподівання Ю.Бачинського здійснилися в наш час з проголошенням Акту про державний суверенітет України, прийнятий Верховною Радою України 24 серпня 1991 року.

Весь свій життєвий і творчий шлях Юліан Бачинський пройшов благородно і чесно, не зрадив своїх товаришів, національну державницьку ідею і політичні переконання. Його науково-теоретична спадщина актуально звучить і сьогодні. Вона заслуговує схвалення і наслідування, служить справі національно-патріотичного виховання сучасної української молоді, розбудові і процвітання незалежної Української держави.

-
1. *Бачинський Ю. "Україна ітредента"* . – 3-е вид. – Берлін: Вид-во української молоді. – 1924. – ХХУІ. – 237 с.
 2. *Бачинський Ю. Більшовицька революція і українці: Критичні замітки.* – 2-е вид. доп. Берлін: Наклад автора, 1928. – 135 с.
 3. *Бегей І.І. Суспільно-політичні погляди Юліана Бачинського. Автореф. дис. на здобуття вч.ступеня канд.політ.наук.* – Львів, 1999. – 20 с.
 4. *Бегей І. Політичні інститути суспільства в теоретичній спадщині Юліана Бачинського.* – Львів: Вид-во "Світ", 1999. – 67 с.
 5. *Дорошенко В. Значіння "України ітредента" в історії розвитку української національної свідомості //Бачинський Ю. "Україна ітредента".* – Берлін, 1924. – ХХУІ с.
 6. *Історія суспільних рухів і політичних партій України (XIX-XX ст.).* – Львів, 1998. – 328 с.
 7. *Міхновський М. Самостійна Україна.* – Львів, 1900. – 23 с.
 8. *Політологія. Кінець XIX – перша половина XX ст.: Хрестоматія/ За ред. О.І.Семківа.* – Львів: Світ, 1996. – 800 с.

9. Свідзинський А. Речники української незалежності на зламі століть// Розбудова держави. 1997. № 4. – С. 33-37.
10. Франко І. “Україна ітредента” // Життє і слово. Кн. VI. 1896.

UKRAINIAN NATIONAL IDEA IN SCIENTIFIC AND THE THEORETICAL HERITAGE OF YULIAN BACHYNSKYI

Anatoliy Yartys

*Ivan Franko National University of Lviv
vul. Universitetska, Lviv 79000, Ukraine, tel. (0322) 96-41-47*

In the article social-political views of Y. Bachynskyi, his artistic contribution in the grounding of Ukrainian are the object of the analysis. The scientific heritage of outstanding Ukrainian thinker is actual even today. It serves the building and further flourishing of the independent Ukrainian state.

Key words: national idea, scientific heritage, independent state, nation, national renaissance.

*Стаття надійшла до редколегії 20.03.2002,
прийнята до друку 10.10.2002*